595

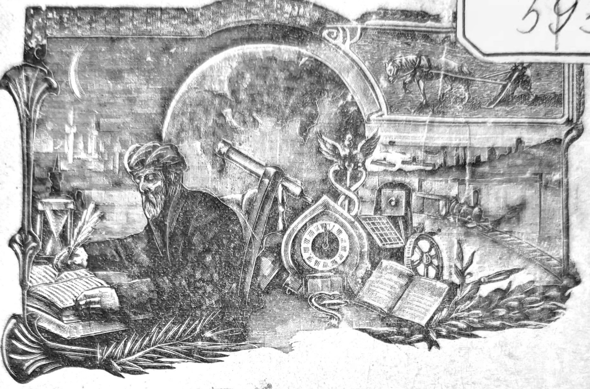

علوم وفنون مجموعه‌سی

٣ نچی کتاب

تللر تاریخی

مرتبی: ن. روباکین.

مترجمی: سلطان رحمنقلی

بهاسی ١٢ تین

ناشرلری:
احمدگرای حسینی وشرکاهی
قزان.

Лито-Типографія И. Н. Харитонова Казань, 1909г.

صحیفه‌لربز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

„کیتابلار کونو
اعانه قیلونغان
...ЕРТВОЗАНА В
...Ь КНИГИ"
...тября 1919 г.

علوم وفنون مجموعه‌سی

۳ نچی کتاب

تللر تاریخی

مرتبی: روباکین .

مترجمی: سلطان رحمنقلی

برنچی طبعی .

سحیفه‌لربز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

ناشرلری:
احمد گرای حسنی وشرکاسی
قزان .

КАЗАНЬ.
Лито-Типографія И. Н. Харитонова.
1909

سحیفه‌لربز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

تللر تاریخی

تورلی ملتلر هر قایوسی اوز تلنده قایچان هم نیچک سویله‌شه باشلاغانلر ؟

دنیاده نیچه تورلی تل بار ؟

حاضر دنیا یوزنده سیکز یوزدن آرتق تل بار ؛ بونلرنڭ ۱۵۳ ـ ی آسیاده، ۱۱٤ ـ ی آفریقاده ، ۱۱۷ ـ سی آفستراليا ایله اوقیانوسیاده ، ٤۲۳ ـ ی آمریقاده هم ۵۳ ـ ی یاوروپاده‌در . بونڭ اوستینه بو تللرنڭ آیرم شیوه‌لرینی حسابلاساق ، بتون دنیا یوزنده ۳½ مڭدن آرتق بولور .

بونلرنڭ بعضیسنده نیچه میلیونلر ، وبعضیسنده باری بر نیچه دیسته کشی گنه سویله‌شه : شویله‌که ، مثلا : انگلیز تلینی هر قایده ایشتورگه ممکن. اما بعض بر‌ینی، مثلا چواش تلینی بره‌ر قاراڭغی ولایتده‌گی بر چواش آولندن باشقه هیچ بر بیرده ایشتورگه طوغری کیلمی.

هر تل ــ عجبنڭ عجبی !

اما ، منه نرسەسی عجب : بارچه کشیلر ، (قطعیا بارچەسی !) البته نیندی بولسەدە بر تلدەسویلیلر . آورو وضعیفلردن باشقه هر کم ــ مطلقا هر کم ــ اوز تلندەسو یلەشوب اوزینڭ بر آرزوسینی ، بر حسینی ، بر فکرینی ــ الحاصل باشندەو قلبندەبولغان جمیع فکر وحسلرینی تعبیر ایتە آلا هم تعبیر ایتکاندەدەشولوق تلدەسویلەشه طورغان باشقه کشیلردە آڭلارلق ایتوب تعبیر ایتەدر .

اما اول باشقه کشیلر نیچك آڭلیلر ؟ ــ شونلقدن آڭلیلرکه : انسان آوزندن چقغان هر سوزنڭ نیندی بولسەدە بر معناسی بولا .

سوز ــ طاوشدر ؛ اما اول طاوشنی ایشتکان وقتدە انساننڭ عقلینه اوزندن اوزی بر فکر کیلوب توشه ؛ هم اول فکر ــ سوزنی ئەیتوچی شول دقیقەدە نرسه اویلاغان بولسه ــ شول فکر بولا . منه شول فکرنڭ معناسی ، دیەلم ــ تعبیری ــ دە شول طاوش بولادر .

چیت ملت کشیسینه بو سوز ــ قوری بر طاوشغنه بولسەدە ، بر ملتدەگی کشیلرگە طاوش ایله تعبیر ایتلگان بتون بر فکردر .

اما انسانلر بر برسینڭ باشندەغی فکرلارینی طاوشلرغه قاراب نیچك طانیلر ؟ بو نیچك بولای ؟ قایچان باشلانغان ؟

اوستدن قاراغاندە ، انسان تلی واقعا بر عجائب نرسه بولورغه اوخشی . اویلاب قاریسڭدە ، اختیارسز ــ انسانلر قایچان بولسەدە بروقت جییلشوب هرسوزگەمعنا تعیینلەگانلر بولورغه کیرەك ، فکرینه کیلەسڭ . ئه ایکنچی جهتدن قاراسەڭ ، بو بیك مشکل اش بولوب چغا . چونکه بعض بر تلنڭ اوزندەگنەیوزمڭدن آرتق سوز بولا ، ایندی بولای بولغاچ اوز ملتڭدەگی جمیع کشیلر ایله نیچك ایتوب هر سوز

حقنده کیلشورسكڭ؟ اوسته‌وینه: سین اول کشیلرنڭ کوبره‌گینی بتونله‌ی بلمیسكڭ‌ده، کورگانڭ‌ده یوق، هم کوره‌ده آلمیسكڭ!

درست، انسان تلی عجبلر اچندن بر عجب‌در.

اما عجب بولسه‌ده، مسئله‌نڭ قای توشندن طوتنورغه کیره‌ك ایکانینی بلسه‌ك، آنی حل قیلوب بولا: بو مسئله‌نڭ اوّل آصاتراق یاغینی آڭلارغه‌ده آنسینی اشله‌گاچ چیتنره‌ك هم مجهولره‌ك یاغینی قارارغه کیره‌ك.

حیوانلر اوز آرا نیندی تلده هم نیچك سویلیلر؟

منه، مثلا کییکلر هم قوشلرنڭ تلینی آلیق. کییکلرنڭ، قوشلرنڭ وباشقه حیوانلرنڭ اوزلرینه مخصوص نیندی بولسه‌ده‌بر تللری بارمی؟

البته، بار! چونکه کییك کییکنی، هم‌قوش قوشنی‌بیك یاخشی آڭلاشالر. ئه آنلر برسی‌ده‌طاوشسز جانوارلر توگل: بالعکس، بارچه‌سی قچقرالر وهر تورلی طاوش چغارالر. آنلر، طاوش بلن گنه توگل‌حتی بربرسینه قاراشوب‌قیافت وقیلانشلرندن‌غنه‌ده آڭلاشالر: منه‌مثلا، آط کتووندە‌گی بر گنه آط بره‌ر نرسه‌گه دقت ایتکان قیافت ایله قلاقلرینی طورغزسه، شوندوق بتون کتوده‌گی آطلر باشلرینی کوته‌روب قلاقلرینی طورغزالر. شولایوق، قوش کتووی‌ده: توبه‌گه اوطرغان چپچقلرنك یا که چاوکه‌لرنڭ برسی گنه قورقوب هواغه اوچوب کیتسون — چاوکه‌لر هم چپچقلرنڭ برسی‌ده قالمیچه، شاولاب هواغه اوچوب کیته‌لر، یا که اوچوب‌کیتکان ایبده‌شلری آرتندن باشقه توبه‌گه باروب قونالر.

قورقغان قوش قچقرماسه‌ده همه‌سی آڭلیلر. الحاصل کییك کییکنی هم‌قوش قوشنی، بربرسینی طاوشدن‌غنه‌توگل، حتی‌حرکتدنده‌آڭلاشالر. زیرا بر حیوان آزغنه سلکنه ایکان، آنڭ نی اوچون سلکنگانینی باشقه‌لری بلوب طورالر.

دیمك، تەن حرکتی — شوندیوق بر تل‌در، چونکه اول حرکتلرگه
قاراب حیوانلر اوز آرا بر برسینی آڭلاشالر.

باشقه‌چه بولولری هم ممکن‌ده توگل : بر جنسدن بولغان ایکی
حیوان اوزلرینڭ حسیات وآرزولرینی نەق برروشده تعبیر اینه‌طورغان
بولغاچ ، آنلر بری برینڭ حسلرینی نیك آڭلاشماسونلر ؟ آنلرنڭ
کوزی ، قلاغی ، میی ، یوره‌گی ، عقلی — همه‌سی نەق بر توسلی بیت.
دیمك که، حیوانلرنڭ اوز آرا آڭلاشولری منه قایدن کیلوب چغا ایکان.
آنلرنڭ اعضالرینڭ توزلوندن وجسملرینڭ اوخشاشلرندن : هر
چپچق ، هر اوگز وهر باشقه حیوان، قایغرا یا که شادلانا ایکان — ترکیب
اعضاسی شونی طلب قیلغانغه کوره شادلانا یا که قایغرادر ؛ بارچه پاپوغایلر
شادلانغانده قاناتلرینی قاغالر ، ئه اتلر قویرقلرینی سلکیلر : شوڭا
کوره بر اتنڭ قویروق بولغاغانینی باشقه بر ات کورسه ، اول آنڭنی
اوچون قویروق بولغاغانینی شوندوق آڭلاب آلادر.

اما ایندی شونڭ اوستینه کییك کییك‌گه هم قوش قوشقه طاوش‌ده
بیرسه ، مثلا قچقرسه ، صایراسه ؟ اول وقتده بر جنسده‌گی حیوانلر
بر برسینڭ قایغرغانلغینی ، شادلانغانینی ، قورقووینی وباشقه حسلرینی
بیگروك ده‌تیز آڭلیلر ؛ حرکتکه‌قاراب نیچك آڭلاسه‌لر، طاوش‌غه قاراب
ده شولای آڭلیلر. چونکه طاوشده، قچقرووده، صایراوده‌قایغی، شادلق
قورقو وباشقه کوب‌حسلرنڭ علامتلری بولورغه ممکن . واقعا — طاوش
ده‌بوخاصیتنڭ بارلغینی هر کم بله : شوڭا کوره کییك کییك ایله‌قوش
قوش ایله هیچ سوزسز، قورو طاوشلر یاردمیله‌گنه سویله‌شه‌لر وآڭلاشالر.

اما طاوشلرنڭ‌ده تورلیسی بولا بیت: بعض کییکلر تورلی‌طاوش
لر بلن آقرالر ، اوکره‌لر یا که موگریلر ؛ قوشلر ده‌شولایوق‌تورلیسی
تورلیچه صایریلر . چییلدیلر یا که قچقرالر . درواقع ، مثال اوچون

طاوق چبش طاوشلرینه قلاق صالوب فاریق : هر طاوق تورلی وقتده تورلی طاوشلر چغارا ؛ مثلا چبشلرینی چاقرغانده بر طاوش چغاره که «قرق، قرق!» دیگانگه اوخشی؛ امابره‌ر نرسه‌دن قورقسه «قرررر...» دیب اوزون ایتوب قچقرا. شولای‌وق، یومرقه صالغان وقتغه مخصوص دخی بر طاوشی بار. الحاصل طاوق تورلی حالده تورلی طاوش چغارا. دیمك که، حالینه قاراب طاوشینی ده‌بیره؛ باشقه طاوقلر ایسه شول طاوشلرنی شولوق اورنلرده اوزلریده استعمال ایتدکلری کبی، چیتدن ایشتکانده‌بیك یاخشی آڭلاب طورالر.

بو ایسه طاوقلر عالمنده گنه توگل، بلکه باشقه قوشلر آراسنده شولای: کییکلرنی ئه‌یتسه‌ك ـــ آنلرده حاللرینه قاراب یعنی تورلی حالده تورلیچه طاوش چغارالر. ئه مایموللر طوغریسنده سویلیلرکه آنلرنڭ حتی مخصوص تللریده بار ایمش؛ ایمش آنلر، اوزلرینڭ شول تللرنده سوزلرده سویلی آلالر ایکان.

الحاصل بارچه حیوانلر هر طاوشنی اوزینه مخصوص اورنده‌غنه چغارالر وایشتدکاری طاوشلرنڭ هر قایوسینی آیرم معناده آڭلیلر.

ایندی بولای بولغاچ، حیوان آوزندن چغا طورغان طاوشلرنڭ اوزلرینه مخصوص بر تل ایکانلگینی کم انکار ایته‌ر؟ آنلر باری بر سوز اورنینه استعمال ایتلوب هر تورلی حسیات وفکرلرنی تعبیـر ایته‌لر بیت! آلای بولغاچ اول طاوشلر، گرچه انسان طاوشلری بولماسه لرده، سوزلردر. هم انسان تلی بولماسه‌لرده ـ اوزلرینه بر تل، اوزلرینه بر لساندرلر.

کشیلر اوز آرا طاوشسز نیچك سویله‌شه‌لر؟

انسان‌ده، سویله‌شکان وقتده، اعضالرینی حیوانلرچه سلکته ـ حرکت قیلدرادر؛ بزنڭ آراده هیچ کم حرکتسز سویله‌شمی. درست.

طاوق چبش طاوشلرینه قلاق صالوب قاریق : هر طاوق تورلی وقتده
تورلی طاوشلر چغارا ؛ مثلا چبشلرینی چاقرغانده بر طاوش چغاره‌که
«قرق،قرق!» دیگانگه‌اوخشی؛امابرءر نرسه‌دن‌قورقسه «قررررر...»
دیب اوزون ایتوب قچقرا. شولایوق، یومرقه صالغان وقتغه مخصوص دخی بر
طاوشی بار. الحاصل طاوق تورلی حالده تورلی طاوش چغارا. دیمک‌که، حالینه‌قاراب
طاوشینی ده‌بیره؛ باشقه‌طاوقلر ایسه شول‌طاوشلرنی‌شولوق اورنلرده‌اوزلریده
استعمال ایتدکلری کبی، چیتدن ایشتکانده‌بیک یاخشی آڭلاب طورالر.

بو ایسه طاوقلر عالمنده‌گنه توگل، بلکه‌باشقه قوشلر آراسنده‌ده
شولای: کییکلرنی ئه‌یتسه‌ڭ ــ آنلرده حاللرینه قاراب یعنی تورلی
حالده تورلیچه طاوش چغارالر . ئه مایمونللر طوغریسنده سویلیلرکه
آنلرنڭ حتی مخصوص تللریده بار ایمش؛ ایمش آنلر، اوزلرینڭ شول
تللرنده سوزلرده سویلی آلالر ایکان .

الحاصل بارچه حیوانلر هر طاوشنی اوزینه مخصوص اورنده‌غنه
چغارالر وایشتدکلری طاوشلرنڭ هر قایوسینی آیرم معناده آڭلیلر .

ایندی بولای بولغاچ ، حیوان آوزندن چغا طورغان طاوشلرنڭ
اوزلرینه مخصوص بر تل ایکانلگینی کم انکار ایته‌ر ؟ آنلر باری بر ،
سوز اورنینه استعمال ایتلوب هر تورلی حسیات وفکرلرنی تعبیــر
ایته‌لر بیت! آلای بولغاچ اول‌طاوشلر، گرچه انسان طاوشلری بولماسه
لرده، سوزلردر. هم‌انسان تلی بولماسه‌لرده‌ــ اوزلرینه‌بر تل ، اوزلرینه
بر لساندرلر .

کشیلر اوز آرا طاوشسز نیچك سویله‌شه‌لر ؟

انسان‌ده، سویله‌شکان وقتده ، اعضالرینی حیوانلرچه سلکتنه ــ
حرکت قیلدرادر ؛ بز نڭ آراده هیچ کم حرکتسز سویله‌شمی. درست.

بز اوزمزنڭ فکر وحسیاتمزنی سوز بلن تعبیر ایته‌مز. اما سویله‌شکان وقت برەر کشینڭ قیلانمشینه قاراب قاراڭز ئه‌لی، شونده کورورسز: سویله‌شه طورغان کشی قوللرینی‌ده بولغی، ایلڭ باشلرینی‌ده کوته‌ره، بارماق بلن‌ده تورته، قاشلرینی‌ده‌جییرا؛ ئه طاوشینڭ اوز گارووینه دقت ایتسه‌ڭز، ایسڭزده کیته‌ر: اول ئه‌لی طنچ، ئه‌لی آچولی، ئه‌لی کیفلی، ئه‌لی قاتی، ئه‌لی آقرن بولا. ئلله نیچه‌گه تورله‌نوب بته! ایشته: سوز — سوز اورنینه، امامڭ کورحرکتلر وطاوشنڭ اوزگارولرندن باشقه هیچ کم سویله‌شه آلمیدر. الحاصل اعضالرنڭ حرکتلری حیوانلرغه کیره‌ك بولغان شیکللی، سویله‌شکان وقت انسانغه‌ده بیك ضروردر.

بو جهتدن حیوانغه اوخشاشلر، خصوصا هر تورلی وحشی خلقلرده کوب. مثلا بعض وحشی‌لر بارکه، آنلر سویله‌شکان وقتده قوللرینی بولغاماسه‌لر بری برینی آڭلی آلمیلر. وحشی خلقلرنڭ اوز آرا سویله‌شولرینی بعض سیاحلر اوشبو روشده تصویر قیلالر:

شوندی وحشیلر بار ایمش‌که، قاراڭغیده سویله‌شسه‌لر، برسی برسینی بتونله‌ی آڭلاشمیلر ایکان؛ بونیك بولای؟ — شونلقدن‌که، آنلر قاراڭغیده برسی برسینڭ سویله‌شکان وقتده قول بولغاولرینی کوره آلمیلر.

مثلا زنجیلرنڭ تلنده «ایرته‌گه» دیگان سوز یوق. ایشته اگر بر زنجی اوزینڭ ایرته‌گه اورمانغه بارەچغی حقنده سویله‌مك بولسه — نیشله‌ر؟ آڭلاتا آلماس دیسزمی؟ — یوق، برده آیدراماس: مذکور «اورمان»، «بارمق» هم «کون» دیگان اوچ سوزنی ئه‌یتورده بارماغی بلن آلغه تابا تورتوب کورسه‌تور، بو ایسه بر سوز بولماسه‌ده، زنجی اوزینڭ ملتده‌شلرینه تله‌گان بر فکرینی آڭلاتور وهر زنجی بونڭ سویله‌گان سوزینی بیك یاخشی آڭلار.

شوندیوق حرکت یاردمیله، وحشی «اورمانده کیچه بولغانلغینی»

ده آڭلاتا: بو جملهٔنی تعبیر ایتهٔر اوچون زنجی مذکور اوچ سوزنی ئهیتهٔده بارماعینی آرتقه تابا تورتوب کورسهٔته: بو ایسه یعنی بارماغینی آرتقه تابا تورتووی «بر کون آرتده ، یعنی کیچه» دیمکدر.

ایشته مسئله اوتکان یا که کیلهٔچك کونلر حقنده بولسه، وحشیلر حرکتسز هیچ نرسه آڭلاشا آلمیلر، «کیچه» یا که «ایرته گه» دیگان سوزلرنی آڭلار اوچون وحشیلر ایشتوگنه توگل، کورورگه‌ده تییش: شوڭا کوره آنلر قاراڭغیده بو طریقه سویلهٔشه آلمیلر.

الحاصل بارماق تورتولر، قول سلتهٔولر وباشقه حرکتلر، بارچهٔسی زنجیگه انسان سوزلرینی آڭلاوغهٔیاردم ایتهٔلر. بوغنه توگل: حرکتلر اوزلری گنه استعمال ایتلکانده‌ده سوز اورنینه یاریلر. مثلا روایتلر بارکه، آمریقا هندیلری اوز آرا حرکات ایله گنه سویلهٔشه آلالر ایمش. آنلر یاغلغان اوط ئهیلهٔنهٔسینه آیاق بوکلهٔب اوطرالرده ایکان ، هیچ طاوشسز، سوزسز سویلهٔشه باشلیلر ایکان ! عجب بیت! اوزلری سکوت قیلالر، وشولوق وقتده سویلهٔشه‌لر ده!.

مثلا بر هندی ایبده‌شلرینه اوزینڭ قش کوننده جهٔیهٔو اوچ آی سیاحت قیلغانینی سویلهٔمك بولسه ــ اول نیشلی ؟ اوّل قوللرینی کوتهٔره‌ده بارماغینی بورتوب، یاڭا آی ایلهٔطولی آینڭ صزقلرینی صزوب کورسهٔته وشول حرکتنی اوچ مرتبه اشلهٔگاننڭ صوڭنده بر قولینڭ ایکی بارماغی ایله ایکنچی قول آرقهٔسی اوستنده جهٔیهٔو یورگان شیکللی ایتوب یورتوب کورسهٔته بو ایسه (اوّلگی علامتلری ایله) «اوچ آی جهٔیهٔو سیاحت قیلدم» دیمك بولادر. صوڭره وحشی، گویا طوڭوب قالتراغان کشی شیکللی بدون گاودسی ایله قالتری باشلی؛ ئه بوسی ــ سیاحتنڭ قش کوننده صالقون وقتلرده بولغانلغینه اشارهدر.

شول طریقه آمریقا وحشیی اوز ملتده‌شلرینه اوزینڭ عذاب

چیگوب اوچ آی سیاحت قیلغانینی باشدن آخرینه قدر سویله‌ب چقا آلادر.

ایشته انسانلر شوندی حرکتلر یاردمیله (هیچ سوزسز) ده اوز آرا آڭلاشا آلالر: بو ایسه، طاوشسز بولسه‌ده، اوزینه بر تلدر. شول طریقه‌طومشدن چوقراق کشیلرده سویلشه‌لر (глухонѢмые)؛ آنلر سوز بلن سویلشه آلمیلر، چونکه طومشدنوق چوقراق (صاڭغراو) بولغانغه کوره انسانلرنڭ بر طاوشینی ایشتمیلر وشونلقدن تلگه‌اوگره‌نه آلمیلر. اما نیچکده اول چوقراق ــ تلسزلر بزنڭ شیکللوك کشیلر: آنلرنڭ عقللری‌ده، فکرلری‌ده، قلبلری وحسلری‌ده نه‌ق بزنکی شیکللی. اما شول فکر وحسلرینی آنلر بزنڭ قبیلدن سوز ایله توگل، بلکه حرکات ایله تعبیر قیلالر. لکن شونسی‌عجبدرکه، آنلرنڭ اول‌حرکتلری تقریبا وحشیلرنکی شیکللی بولا: شوڭا کوره ایکاوی‌ده حرکات ایله سویلشه طورغان وحشی هم‌تلسز ــ اوّلگی اوچراشولرندوق بر برسینی آڭلاشا باشلیلر. بو نیلکدن بولای‌صوڭ؟ شونلقدن‌که،اول حرکتلرنڭ کوبره‌گی صوڭ درجه‌طبیعی بولوب نرسه‌گه اشاره‌قیلدقلری هرکمگه آچق معلومدر.

دیمك‌که، انسانلر اوز آرا سوزسزده‌سویلشه آلالر ایکان. آنلر مطلقا بربرسینه اوزلرینڭ حسیات وفکرلرینی نقل ایته‌لر، فکر هم حسیات بولسون اوچون سوزلر بلو شرط توگل: فکر. هم حسیات ـ اوزینه باشقه، ئه لسان ــ تاغی اوزینه باشقه بر نرسه. باشقه‌چه ئه‌یتکانده انسانلر اویلاغانده هر وقت‌ده سوز ایله اویلامیلر، چونکه آلای اویلار اوچون هر سوزنڭ برەر فکرنی تعبیر ایتووی وهر فکرنڭ برەر سوزنی ایسکه توشرووی شرطدر.

حرکات ایله فکرلرنی تعبیر ایتو، حسیات تعبیرینه قاراغانده چیتنره‌ك.

لکن، سوز ایله ئه‌یته طورغان نرسه‌لرنك بارچه‌سینی‌ده حرکات ایله تعبیر ایتوب بولمی؛ درست، یومیه گه دائر واق تویه‌ك نرسه‌لر حقنده بر تورلی گنه بولسه‌ده حرکات ایله سویله‌شو ممکن، اما مسئله‌نی قدر اوزون بولسه، نی قدر عالی بولسه، آنی سوزسز تعبیر ایتو شول قدر چیتنره‌کدر. وشونلر آراسنده تعبیری ایك چیتن بولغانی انسانلنك باشنده‌غی مطالعه‌درکه، آنی حسیاتنی تعبیر ایتکان شیکللی آصات تعبیر ایتوب بولمیدر. یوقاریده ئه‌یتلکانچه قوشلر، کییکلر اوزلرینك حسیاتینی حرکات ایله تعبیر ایته آلالر؛ لکن هیوانلرده مطالعه یوق. ئه انسانلنك باشنده هر وقت نیندی گنه بولسه‌ده بر فکر بر مطالعه بولا، اول مطالعه‌لرنی بارماق اشاره‌لری ایله تعبیر ایتو غایت مشکل اش‌در؛ در واقع، مثلا «یاخشی»، «اویلامق»، «طوغری سویله‌مك»، «سبب بولمق» کبی سوزلرنی اشاره ایله‌نیچك تعبیر ایته‌رسك؟ ئه هندیلر «طوغری سویله‌و» دیکان سوزنی آکلاتمقچی بولسه‌لر، آوزقریندن آلغه تابا بر بارماق قویوب کورسه‌ته‌لر؛ بو ایسه «بر گنه تل» یعنی «طوغری سوز» دیمککه اشاره‌در. وشولای‌وق اگر «یالغان‌سویله‌و» دیگان سوزنی تعبیر ایته‌کچی بولسه‌لر، آوز قرینه آلغه تابا ایکی بارماق قویوب کورسه‌ته‌لر؛ بو ایسه ایکی‌تللی‌لك یعنی «یالغان سویله‌و» دیکان سوز گه علامتدر. اما اگر «اویلامق» دیگان سوزنی ئه‌یتورگه کیره‌ك بولسه، هندیلر قولنك بر بارماغینی کوکره‌کلرینه آرقلیغه قویوب کورسه‌ته‌لر. اما نیك آنلر آلای ایته‌لر؟ — عادت شولای بولغانغه کوره؛ ئه بره‌و اول عادتنی بلمه‌سه — اول

وقتده نیچک؟ هم واقعا مذکور اشاره‌نی بعض کشی آڭلامی، و بعضلری یاڭلش آڭلیلر؛ دیمک که، تل ایله ئه‌یتله طورغان نرسه‌لرنڭ بارسینی‌ده حرکات ایله آڭلاتوب بولمی. ئه انساننڭ باشنده وقلبنده، خصوصا اگر اوقوغان هم فکرلی کشی بولسه، فقط تل ایله‌گنه، سوز ایله‌گنه تعبیر ایتله طورغان فکر وحسیات بیک کوبدر.

حسیات تعبیرینه طاوشنڭ یاردم ایتووی.

ته‌ن حرکتلری قبیلندن، انسانغه سویله‌شکان وقتده نیندی طاوش ونیندی حس ایله سویله‌شووی ده‌یاردم قیلادر. طاوشنڭ اوز گارووی انساننڭ سویله‌شونده بیک مهم‌نرسه‌درکه، بعضا سوز اورنینه‌ده‌طورشا آلادر. مثلا، بر وحشی ملتنڭ تلنده «قایغی» هم «شادلق» دیگان سوزلر بتونله‌ی یوق: شونلقدن «قایغی» دیگان سوزنی تعبیر ایتکانده‌وحشی «آی وای» دیگان سوزنی قزغانچ طاوش ایله ئه‌یته، ئه «شادلق»نی بلدره‌سی کیلسه شولوق سوزلرنی حضور وکیفلی طاوشی ایله‌ئه‌یته‌در، دیمک که، شولوق بر «آی وای» دیگان سوز، نیندی طاوش ایله ئه‌یتلووینه قاراب، برسی برسینه بتونله‌ی خلاف بولغان ایکی نرسه‌نی تعبیر ایته وشویله بیتشمه‌گان سوزلرنی طولترادر.

تورلی خلقلرنڭ تللرنده سوزلر حسابی تورلیچه بولا.

وحشی ملتلرنڭ تللرنده بزده‌گی سوزلرنڭ بیک کوبیسی یوق، چونکه آنلر ئه‌لی اویلانماغان وخلق آراسنده استعمالگه کرمه‌گانلر. وحشی خلقلرنڭ تللری، مثلا بزنڭ تاتار یاکه روس تللری شیکللی

توگل. تاتار تلنده یتمش مڭلاب سوز بار، روس تلنده یوزمڭ تیره سنده، ئه عربچه هم انگیلزچه‌ده تاغیده کوبره‌ك حسابلانا؛ اما آمریقا هندیلوی کبی وحشی ملتلرنڭ تلنده اون مڭگه‌ده‌طولمی. ئه‌لی بوده بر تورلی یاری بارا، منه مثلا آفریقانڭ غربی ساحلنده شوندی وحشی زنجیلر بار، که تللرنده باری ۳۵۰ ــ ۴۰۰ دن آرتق سوز یوق! عموما وحشی خلقلر تل جهتندن بیك یارلی؛ شوڭا کوره‌ده آنلرغه هر وقت سوز اورنینه حرکت استعمال ایتوب آیرم سوزلرنی‌تورلی طاوش ایله ئه‌یتورگه طوغری کیله.

نادان کشیلرنڭ تلنده نیندی سوزلر طولمی؟

ئه‌لی وحشیلر طوروب طورسون ــ حتی بر ملتنڭ اوز اچندوك مثلا تاتار ملتنده ــ اوقوغان‌کشیلر، اوقوماغانلرغه قاراغانده کوبره‌ك سوزبله‌لر؛ شویله‌که‌هر ییرده ایشتووی‌ممکن بولغان «مطبعه»، «تبریك» «ترقی»، «حریت»، «تشکر» کبی سوزلرنی اوقوماغان‌نادان کشی بتونله‌ی بلمی‌ده؛ شول سوزلرنڭ معناسینی، صوراب قاراڭز ئه‌لی سز آندن ــ برسینی‌ده‌آڭلاماس، گرچه بوسوزلر کوبدن‌تاتارلاشوب کتابلرمزده طولوب یاتا طوُرغان سوزلر بولسه‌ده. ئه‌لی بوغنه‌ده توگل! بعض سوزلرنی اوقوغان واوقوماغان کشیلر برسی برسینه بتونله‌ی باشقه معناده آڭلیلر؛ مثلا اوقوماغان کشیگه «قلم» دیسه‌ڭ ــ اول حاضر یازا طورغان تیمر یا که قاوری قلمنی فکرینه کیتره؛ ئه اوقوغان، معلوماتلی کشی بو سوزگه ایکی اوچ تورلی معنا بیره: اوّلا شول مادی قلم، ثانیا «ادبیات» معناسنده وثالثا بره‌ر محررنڭ بازو طریقی یا که «اصول انشا» معناسنده.

روسلرده‌ده شولایوق : مثلا چن روس سوزی — " ТѢЛО " :
شونی موژیك روسقه ئه‌یتسه‌ك ، اول فقط اوزینك یا كه بره‌ر حیواننك
گاوده‌سینی ایسینه توشره هم شوندن آرتقغه باشی یتمی اما اوقوغان
روسلر آراسنده بو سوزنك دخی عالیره‌ك وعموميره‌ك معناسی بار :
فنون اصطلاحاتنده " ТѢЛО „ دیمك، عموما « شی » دیمه‌كدر . ایشته
ایكی تاتار برگه اوچراشسه‌لر، كوب سوزلرگه ایكاوی ایكی تورلی
معنا بیرگانگه كوره ، بعض وقت بر برسینی آڭلاشمی طورالر .

برسوزنی آڭلار اوچون ، آنك نیندی معناده ئه‌یتلگانینی بلورگه
كیره‌ك ؛ شویله‌كه عموما ، معنوی سوزلرنی وحشیلر آڭلاماغان شیكللی ،
نادان واوقوماغان كشیلرده آڭلامیلر .

وحشی ملتلرنك ونادان كشیلرنك تللرنده سوزلر نیلكدن آز
هم آنلر نیلكدن بعض سوزلرنك چن معناسینی بلمیلر ؟ شونلقدن كه ،
آنلرنك طورمشلری‌ده اوقوغان كشیلرگه قاراغانده كوب درجه‌پراستوی
راق ؛ ئه پراستوی طورمش اوچون سوزلرنك كوبلگی كیره‌ك توگل .
مثلا آفستراليا وحشیلری یلغه هم كول شیكللی نرسه‌لر بتونله‌ی
یوق یيرلرده‌طورالر ؛ دیمك‌كه ، آنلر بعضا یلغه هم كول‌نك بتونله‌ی نرسه
ایكانینی‌ده بلمیلر . شوڭا كوره آنلرنك تللرنده یلغه هم كول‌نك اسملری
ده یعنی « یلغه » هم « كول » دیگان سوزلرده‌یوق . شولایوق ، وحشی
ملتلر كوب زمانلر ملطق ایله پوشكه‌نك نرسه ایكانینی بلمه‌گانلر هم
كوزلری ایله‌ده كورمه‌گانلر . بولای بولغاچ ، البته آنلرنك تللرنده‌اول
نرسه‌لرنك اسملری‌ده بولورغه تییش توگل . شوڭا كوره وحشیلر
بربرسینه مذكور نرسه‌لرنی تعبیر ایته‌رگه طوغری كیلگانده‌اختیارسز
باشقه یول ازله‌رگه كیره‌ك بولا ، وشویله وحشی ملتلر هر تورلی‌تن
حركتلری ایله تللرینه یاردم ایته‌لر .

سوزلر نيچك حاصل بولا؟

بعض وحشيلر نڭ تللرى بتونلەى حيوانلر تلينه اوخشيدركه، آنلر سويلەشكانده برسوزنى ايكنچيسندن آيرو بتونلەى ممكن توگل؛ اول وحشيلر نڭ تلنده آيرم سوزلر اوز آرا قوشلوب كيتكان شيكللى بولوب سوزلرينڭ طاوشى‌ده حيوانلر آوزندن چقغان طاوشلرغه اوخشيدر. مثلا آفريقا وحشيلرندن «هوتينتوت» خلقى، سويلەشكان وقتده متصل تللرينى شارتلاتالر؛ بوندى طاوشلرنى، البته هيچ بر حرف بلن تعريف قيلو ممكن توگل؛ وشولايوق بعض وحشى ملتلر سويلەشكانده آوز اچلرينى گومبردەتوب شول قدر طاوش چغارالركه، اختيارسز آوز چايقيلر ديب اويلارسڭ. ئه يوغاريده ئەيتلگان «آى واى» «ها»، «خى»، «خو» شيكللى طاوشلر بيگرەك كوب ايشتلە. بوندى حيوانى طاوشلر وحشيگه بيك ضروردر. چونكه آنلر آرقلى اول اوزينڭ تلەگان برحسينى تعبير ايتەدر. شونديوق قسقه طاوشلر بزنڭ ياوروپا تللرنده‌ده بار. مثلا بزنڭ تاتارچەده ياكه روسچەده؛ بزده هر وقت «آى واى» ديگان شيكللى طاوشلر ياردميله شادلق وقايغيلرمزنى تعبير ايتەمز بيت؟ وحالنكه بز تاتارلر وحشى ملت توگل، بلكه كوبدن ترقى يولينه كرگان ملتلردن حسابلانامز، ئه روسلر بزدن‌ده آلدەراق. شولاى‌ده وحشيلرگه مخصوص قسقه طاوشلر بزدەده بار. بو نيلكدن بولاى صوڭ؟ شونلقدن‌كه، آندى طاوشلر هر ملتده اوزلرندن اوزلرى پيدا بولالر، اوزلرندن اوزلرى انسان جانينڭ ايڭ چكاريسندن چغالر.

یاڭا سوزلر قایدن هم نیچك میدانغه چغالر؟

اگر وحشیلرده ایسکی سوزلر آز ایکان، نیك صوڭ آنلر یاڭالرنی چغارمیلر؟ هم چغارالرده. یاڭا سوزلر وحشیلرده‌ده، ترقی ایتکان ملتلرده‌ده بتون دنیا یوزنده چغارلمقده‌در. بو ایسه آدم دنیاغه کیلگاندن بیرلی دوام ایتمکده‌در. مثلا سیاحلر وحشیلرنڭ یاڭا سوزلر چغارولری حقنده سویلیلر. یاڭا سوزلر آنلرده اوزلرندن اوزی چغالر ایکان: شولای، مثلا، بر وقت بر وحشی عمرنده اوّل مرتبه ملطق آتلغانینی ایشتکانده شوندوق ملطق‌غه «پو» دیب اسم بیرگان. شولایوق، آمریقالی‌هندی اوز عمرنده اول مرتبه صبیرنی کوروب، حاضر آڭا «مو» دیب آط قوشقان. نهایت کوکی دیکان بر قوش بار آنڭ اسمی‌هر بیرده بر: آڭا بزده «کوکی» دیمز، روسلرده "кукушка" دیلر، نیمسلرده "Der Kuckûck" (در کوکـکوك) دیلر. باشقه‌لرده شولای. . .

شولایوق، بالالر ماچینی‌ده (کوب ملتلرده) «میاو میاو» دیب یوریلر. ایشته کوب سوزلر منه شول طریقه، اوزلکلرندن دنیاغه چقغانلر. البته آنلرنڭ برسی برسندن یراق بولوب‌ده اوز آرا اوخشاشلی بولولرینڭ سببینی هرکم آڭلار.

بالالرنڭ یاڭا سوزلر چغارولری.

شولایوق، کوب یاڭا سوزلرنی یاش بالالر چغارالر. معلومکزچه یارم یاشلك هربالا، نیچك کیره‌ك آلای، ابرنلرینی تیبره‌توب، نیندی بولسه‌ده بر سوز ئه‌یتورگه طرشا؛ آتاسی، آناسی آنی طکلیلر هم

ئەیتکان سوزلرینی تکرار قیلالر . یاش بالا اوچون ایك یکل طاوش « ت »، « پ »، « ب » ، « ن » هم « م » طاوشلریدر ؛ شوڭا کوره بالا اوّلا « نه »، « مه »، « په » دیگان شیکللی طاوشلر چغارا باشلی ، صوڭره قوشوبراق : « تەتە »، « مەمە » ، « ئەننە » شیکللی سوزلرنی ده ئەیتە باشلیدر . وشویله بارچەملتلرده مذکور «په»، «نه»، «نه» طاوشلری بالانڭ آتا آناسینڭ اسملری بولادر .

آتا آنالر بالانڭ آوزندن چقغان مذکور سوزلرنی اوزلرینەعائد یعنی اوزلرینە ئەیتلگان دیب فرض قیلالر . شوڭا کوره کوب ملتلرده « پا » یاخود «پاپا» دیگان سوز آتالرغەو «ما» یا که «ماما» آنالرغه اسم بولمشدر . لکن شولوق « پاپا » دیگان سوز بر ملتده آتالر اسمی بولسه ، ایکنچی ملتده آنالرغه مخصوص بولا : مثلا غروزین تلنده « ماما » ـ آتا دیمکدر . سیام مملکتنده شولا یوق آتالرغه « ما » دیب سویلیلر . ونهایت دنیانڭ ایکنچی قرییندە دیوب ئەیتورلك یراق آمریقا هندیلری آتالرغه « ماما » دیب یوریلر ، حالنکه آنلرغرو زبنلردن شول قدر یراقدرکه ، ایکی آراده بر ەر تورلی مناسبت والفت بولووی ممکن توگل .

شولایوق ، مثلا بزنڭ تاتار تلنده آتالرغه « ئەتی » وآنالرغه « ئەنی » دیلر ۰ پراستوی آول اورسلری آتاغه بزده‌گی قبیلندن "тятя" دیوب یوریلر . روس تلنده بالاقاراوچی دایه گه مخصوص "няня" دیگان سوزبار . واول سوز تاتارچه «ئەنی» دیگان سوزگه بیك یقین . دایه ایسه بالاغەنسبتا ایکنچی آنا حکمندەدر . نەق . شونڭ شیکللی روسچه "баба" دیمك ــ خاتون دیمکدر ؛ تاتارلر « بابا » دیوب آتانڭ یا که آنانڭ آتاسینه ئەیتەلر . زنجی ملتلرینڭ برسنده آتالرنی « بابا » دیوب یوریلر .

T. S. S. R. Qazan
سحیفه‌لر بز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

ایشته بوندی سوزلر بارچه‌سی اساسا یاش بالالر نك بلمشیچه‌سویله‌گان سوزلر ندن چقغانلر؛ بالالر ایسه بو سوزلرنی ایرنلری شولای توزه‌لگانگه کوره سویلیلر. شونگا کوره، حل ایتلمشکه، گرچه تورلی ملتلر برسی برسندن غایت یراق ییرلرده طورسه‌لرده، آنلر نك تللنده آتا وآنا اسملری عموما بر برسینه بیك اوخشاشلی بولالر.

یانگا سوزلر ئلوغ کشیلر طرفندن نیچك چغارلا؟

آدم تللرنده‌گی کوب سوزلر دخی اوشبو طریقه‌میدانغه چقغانلر. مثلا «جوقاغاچ» دیگان سوز بار؛ بو سوزنك ایکی بولکدن عبارت ایکانلگی ئلله فایدن بیلگولی ــ بر بولگی «جوقا» یاخود «جوکه»، قالغانی «آغاچ» دیگان سوز. شولایوق، مثلا، «میگا» دیب ئه‌یتسه‌ك ــ بو سوز اوزی قسقه‌غنه، اما شولای‌ده ایکی بولکدن عبارتدر: برسی «مین» وایکنچیسی «غه» ــ وشوندن «میگا» دیگان سوز حاصل بولغان. ایندی روسچه بر مثال کیتریك: روس تلنده "моему" یعنی «مینکیگار» دیگان سوز بار. بوسوز اوزی قسقه‌غنه بولسه‌ده، واقعده ایکی سوزدن مرکب: اولگیسی "мой" وآخرغیسی "ему" دیگان سوزلر (شولایوق "ихъ" "мой" "моихъ" "мой" "имъ" — "моимъ" وسائره...) بو ایسه ــ بر برسینه اوگغایلق اوچون قوشلغان سوزلر در.

اما دخی شوندی سوزلر باردرکه، آنلر برسی برسینه بولای غنه قوشلو توگل، بلکه بتونله‌ی قوشلوب بر سوزگه ئه‌یله‌نه‌لر. مثلا «مینکیگار» دیگان سوز: بوسوز ایکی سوزدن عبارت. برسی «مینکی» وایکنچیسی «آگار» دیگان سوزلر. وشویله «مینکیگار» دیگان مرکب سوز حاصل بولغان.

هر تلده بوندی مرکب سوزلر بیك کوب ــ لکن آنلر، بارچه‌سی صنعاً توگل، بلکه اقتضای زمان ایله طبیعی صورتده حاصل بولمشلر در.

بر اصلدن کوب سوزلر نیچك حاصل بولا ؟

سوزلر نك کوبیسی بر اصلدن حاصل بولغانلر ؛ اولااصللرچغوب آنلرغه آلدن وآرتدن هر تورلی قوشمته‌لر قوشلا بارغان . آندی قوشمته‌لر هر تلده‌ده بیك کوب ، شوڭا کوره‌آنلر آرقه‌سنده برسوزدن ئلله نیقدریاڭاسوز توزءب بولادر .شویله که‌انسانلر ، سویله‌شدکلری وقتده سوزنڭ قایو اورنده ئه‌یتلـگانینه قاراب ، بر اصلغه ئه‌لی بر ، ئه‌لی ایکنچی قوشمته‌نی قوشا قوشا ،سوزلر حسابینی کوبه‌یتکان وآنلرنڭ اوزلرینی‌ده آچغراق ایتکانلر .

بو اصولدن باشقه دخی برسی باردرکه ، کوب تللرده قوشمته قوشلوغنه‌توگل، سوزلرنڭ‌اصلی‌ده‌تورلی‌اورنده‌تورلیچه گه‌اوزگاره‌در . (مثلا روسچه وعـربچه‌ده .)مذکور قوشمته‌لر آرقاسنده بر سوزدن اون ، یکرمی وحتی یوز یاڭا سوز حاصل ایتوب بولا وآنلرنڭ هر قایوسی ، اوزینه بر خصوصی معنانی حاوی بولادر (مثلا روسچه‌ده "мер„ دیگان اصـلدن : "мертвый„ "вымереть„ "уморить„ "умертвить„ "помереть„ "умереть„وسائره . .)

اصل وقوشمته‌لر نرسه ؟

هر تورلی قوشمته‌لر بروقت اوزلری‌ده‌آیرم‌معنالی، آیرم سوز بولوب استعمال ایتلـگانلر وهر قایوسی آیرم معنانی حاوی بولغانلر . منه مثلا شولوق « مینکیگار » دیگان سوزنی آلسه‌ق، ایکی‌کیسه‌کدن عبارت ایکانلـگی کورنه ـبرسی «مینکی» وایکنچیسی « گار » اما بو «گار» دیگان کیسه‌ك اوّلده« آگار » روشنده یوروب،بتون‌سوزیله « مینکی آگار » بولوب آیرم‌استعمال ایتلـگان وشونڭ شیکلی‌بارچه

قوشمته‌لر بر زمان آیرم معناده بولوب هر قایوسی مخصوص اورنده استعمال ایتلگانلر وبو ایسه،قوشمته‌لر استعمال ایتکان جمیع تللر اوچون عمومیدر.

سوزلرنڭ اصللری قایدن و نیچك حاصل بولا ؟

یوقاریده ئه‌یتلگانچه،انسان آوزندن چقغان هر طاوش، سوزلرنڭ اصلی بولا آلادر. شویله ، مثلا ، ایڭ عادی بولغان بعض طاوشلردن کوب سوزلر چقغان . « شاق » دن « شاقلدامق» ، « اوخ » دن « اوخلدامق » ، «تاق» دن « تاقلدامق »« غر » دن « غرلدامق » وسائره. . . بوندی طاوشلر انسان‌نڭ یوره‌گندن ایڭ طبیعی صورتده (مثلا قایغیدن ، شادلقدن، تعجبدن) چقوب ، اوزلرندن اوزی‌سوز ویا کوب سوزگه اصل بولوب کیتکانلر .

شولایوق مثلا « گرلده‌مك»،«کوکی» «قتاقلامق» دیگان شیکللی سوزلر بار. بونلر قایدن چقغان؟ــبیك آصات.یاشنه‌ب یا گغریاوغانده کوکدن « گرررر... » دیگان شیکللیره‌ك طاوش ایشتله وشول‌طاوشقه تقلیداً انسان‌ده مذکور طاوشنی « گرلده‌مك » دیوب‌تعبیر ایته.تقریبا شولوق روشده روسلرده تقلیدایته‌لر،چونکه بزده « گرلده‌مك »بولسه روسلرده “гремѣть„ یاکه “громъ„ وشولایوق بزنڭ «قتاقلامق» دیگانمزنی روسلر “кудахтать„ دیلر. ئه طاوق‌نڭ قچقرغاننده« فت ، فت. فت ، قتاق !..» دیگان کبك‌طاوش‌ایشتلگانینی‌هر کم بله‌طورغان در.حاصلی هر تلده شوندی تقلیدی سوزلر طولوب یاتلور.

بعض وقت بولای‌ده بولا: مثلا بر خالق آفریقاده، وایکنچی بر ملت ئلله قایده،روسیه‌ده طورا؛ شولایده‘شولوق بر نرسه‌نی آنلر هر ایکاوی بر تورلی یاخود بر برینه اوخشاشلی سوزلر ایله تعبیر ایته‌لر : مثلا

روسلر فکغراوغه «کالاکول» دیلر، ئه آمریقا هندیلری شولوق‌نرسه‌نی «کؤاله کؤاله‌ل» دیب تعبیر ایته‌لر. چونکه فکغراودن تخمینا شولوق طاوش چغادر.

تاغی بر مثال آلیق. مثلا هندیلر پوشکه (طوپ) غه «پوپو» دیلر بالالرده آندی طاوش‌غه «پو!» دیب سویلیلر. ئه بزنڭ تاتارلر «طوپ» روسلر "пушка" دیوب تعبیر ایته‌لر؛ البته بو سوزلر طوپ آتلغان طاوشقه تقلیدا حاصل بولمشلردر، وبوندی اوخشاشلی سوزلر، تللرنڭ بارچه‌سنده‌ده بار وبونده هیچ‌ده عجب اش یوق. چونکه ایسکیدن بولا کیلگان، حاضرده‌ده‌بار، وکیله‌چکده‌ده بولاچقدر. ایشته بارچه انسان تللرنده کوب سوزلرنڭ اصللری اوشبو طریقه حاصل بولغانلر.

سوزلرنڭ اصللری باشقه طریقه‌ده حاصل بولالر: مثلا بره‌وبر نرسه‌گه بر اسم اویلاب چغارسه واول اسم‌باشقه‌لرغه‌ده‌اوخشاب کیتوب طبیعی، اول سوز عمومیلاشوب، بتون ملتنڭ تلنده استعمال ایتله‌باشلیدر. بو اصولده هیچ عجب توگل، چونکه باشقه‌چه بولووی‌ده ممکن توگل وشول اصللرگه یاڭادن یاڭا قوشمته‌لر قوشلاباروب نهایت بر سوزدن نیچه‌شه‌ر یاڭا سوز حاصل بولغان.

ملی هم اجنبی تللرده سوزلر نیچك کوبه‌یه؟

بزنڭ تلمزده یاڭا سوزلر هر کون چغالر دیوب ئه‌یتورگه ممکن، چونکه بز هرتورلی‌قوشمته‌لر قوشوب همیشه یاڭا سوزلر توزه‌طورامز وشول‌سوزلرنڭ بعضیسی اوڭغایلی ودرست بولوب چغا؛ شونلقدن اول سوزلر خلق آراسنده عمومی استعمالگه کروب کیته‌لر. ئه‌ناچار وخطا بولغانلری استعمالگه کره آلمیچه آز وقتده بتونله‌ی اونوطلالر، بوایسه اوزاق زمانلردن بیرلی شول روشده دوام ایتمکده‌در. امابو

اش هیچ بر وقتده صنعاً اشلەنمی یعنی هیچ کم، هیچ بر وقتده سوزلرنی مخصوصا وکیرەك وقتدەغنه اوبلاب چغارمیدر. بو اش ایله مخصوصا هیچ کم وعموما هر کم اشتغال ایتمکدەدر. سویلەشکان وقت هر کم ئەلی یاکا سوز چغارا، ئەلی ایسکی سوزگه یاکا قوشمته تابا، وئەلی شولوق سوزنی باشقەچەرەق ئەیته، وبو ایسه مطلق طبیعی اش بولوب، کوب زمانلردن بیرلی شول روشده دوام ایتمکدەدر.

بو اوزگارشلر بارچەسی تورلی ملتلرنڭ تللرنده زور اصلاحات یعنی اوزگارشلر بولوغه برنچی سببدر.

یالگز اصللر ایله گنه سویلەوچی ملتلر.

اما دنیا یوزنده سوزلرنڭ فقط اصللری ایله گنه سویلەوچی خلقلرده بار. باشقەچه ئەیتکانده آنلرنڭ تللرنده سوزلرنڭ فقط اصللری گنه استعمال ایتلوب، قوشمته کبی نرسەلر بتونلەی یوقدر. شوڭا کورە آنلر ایکی اصلنی، هیچ قوشمته فلانسز، اوزگارتمیچه، برابر قویالرده، شول کوینچه استعمال ایتەلر هم بو طریقه، وحشی ملتلرگنه توگل حتی مترقی ملتلرده سویلەشەلر: مثلا قتایلر. بتون قتای تلی یالگز اصللردن گنه عبارتدر. واول اصللر هیچ بر وقتده اوزگارمیلر، بو جهتدن قتای تلی ــ عجائب بر تلدر؛ آندەنیندی گنه سوز بولماسون، اوزینه بر اصل بولا وهیچ بر وقتده اوزگارمیدر. مثلا قتایلر آناغه «فو» وآناغه «مو» دیلر. اما «آنانڭ»، «آنانی» دیگان سوزلر بو تلدەهمان «فو» ایله تعبیر ایتلەلر. وشولایوق «آنا»، «آنانڭ»، «آنانقی» «آناغه» دیب ئەیتکانده قتایلر، باری بر «مو» دیلر. ایشتەبونڭ «فو» هم «مو» دیگان سوزلر اصل بولسەلرده هیچ بر وقتده وهیچ بر استعمالده اوزگارمیلر.

شولایوق، قتایلر « عظمت » یعنی « ئلوغلق » دیگان سوزگه « تا » دیلر ، اما بو سوزنڭ بیك کوب معناسی بار . قتایچه « ئلوغ » «ئلوغلق» «ئلوغلامق» — بارچه‌سی شولوق «تا» دیگان‌سوز اوزره تعبیر ایتله‌لر . بو تلده حتی بعض بر سوزنڭ اون ایکی — اون اوچ معناسی بار. وشول معنالر کوب‌وقتده‌برسی‌برسینه بتونله‌ی‌باشقه بولالر.

اما تورلی سوزلرنڭ طاوشلری بر بولوب معنالری باشقه بولغان وقتده ، ایکی قتای اوز آرا نیچك آڭلاشسونلر ؟ — منه بو طریقه آڭلاشالر: قتای، سوز طـڭلاغانده‌واوزی‌سویله‌شکان وقتده هرسوزنڭ بیندی اورنده استعمال ایتلـگانینه یعنی‌قایو سوزنڭ آرتندن وقایوسوزنڭ آلدندن قویلغانینه دقت‌ایته‌در. سیاملیلر(۱)ده‌نه‌ق‌شولایوق‌سویلیلر. دیمك بر سوزنی تورلی اورنده وتورلی معناده استعمال ایتوب ، هر قایوسینی آیرم بر طاوش وآیرم بر «مد» ایله ئه‌یته‌لر .

منه مثلا ، بر سیاح سیاملیلرنڭ اوشبو روشده سویله‌شکانلرینی یازا؛ برسی ئه‌یتکان :

— « کخای ، کخای ، کای کخای ، نا کخای » (معناسی : شهرده یومورقه صاتلمی مـونی ؟) وایکنچیسی جوابنده: — « خانای ، کخای فاکخای کخای .» (یعنی صاتلا اما صاتوچیسی بو کون آوری‌ایکان) دیگان .

ایشته‌بوایکی‌جمله‌ده‌تاتارچه‌اون‌لاب سوز بار، ئه‌سیامچه‌بتونله‌ی آلطی‌غـه سوز ایله‌تعبیر ایتلـگان‌وشونڭ‌اوستینه سوزلری‌ده‌بر برسینه بیك‌اوخشیلر. درست، بو شولای؛ اما اول آلطی سوز شول روشده اور ناشمشلرکه بیله‌گان اورنلرینه قاراب، هر قایوسی آیرم معناده‌بولالر. وئه‌یتلگانده ده تورلی اورنده تورلی طاوش وتورلی « مد » ایله ئه‌یتله‌لروشونلقدن

(۱) آسیانڭ جنوبنده ,,سیام" یارم آطاوینڭ اهالیسی .

شول آلطی سوزدن تورلی معنالر حاصل بولوب بتون جمله‌لر توزوله‌در.

ایشته قتایلر وسیاملیلر، سوزلرنڭ اصللری ایله گنه سویله‌سه‌لرده شولوق بر سوزنی تورلی اورنغه قویوب تورلی طاوش ایله ئه‌یتولری آرقه‌سنده، اوزلرینڭ تله‌گان فکرلرینی وتله‌گان حسلرینی آڭلاتا آلالر. بوندی تللرده بوزمان بیش‌یوز میلیوندن آرتق خلق سویله‌مکده‌در.

اصللرنی اوزگارتمیچه قوشمته‌لر قوشوب سویله‌وچی ملتلر.

دنیا یوزنده سوزلرنڭ اصللرینی اوزگارتمیچه قوشمته‌لر یاردمیله سویله‌وچی خلقلرده بار. مثلا، ترکلر وتاتارلر شولای‌سویلیمز ترکچه «آرقان» ــ باو دیمکدر. اما شولوق سوزنڭ آخرینه تییش قوشمته‌ارنی قوشسه‌ق، سوزنڭ معناسی تورلیله‌نور. مثلا ــ «آرقان» «آرقانلق»، «آرقانلامق»، «آرقانلر» وسائره...

شولایوق، مثلا «دفتر» دیگان سوز بار، بو سوزنی‌ده آخرینه قوشمته‌لر قوشو اصولنچه تورلی معنا گه کرتوب بولا: مثلا ــ «دفترم» «دفترلرم»، «دفترمده» وسائره...

بو ایکی سوزنی نی قدر اوزگارتسه‌کده (یعنی آخرینه نی قدر قوشمته‌لر قوشسه‌ق‌ده) اصلی اوزگارمیچه، همان اوّلگیچه قالا وقوشمته‌لر گویا که بر یاردم حکمنده‌گنه بولالر.

اما بو قوشمته‌لرنرسه صوڭ؟ ــ آنلر اوّلده آیرم سوزلر بولوب هر قایوسینڭ مخصوص اصلی‌ده بولغان. اما اقتضای زمان ایله انسانلر اول سوزلرنڭ آیرم سوز ایکانلکلرینی اونوطوب پراستوی سوز آخری دیوب گنه حسابلی باشلاغانلر.

اوزلرینك بو طریقه توزولولری جهتندن، كوب تللر ترك و تاتار تللرینه اوخشیلر (مثلا: ترك، تاتار، قرغیز، باشقرد، فین، مجار تللری وسائره. . .)

ایشته یوقاریده سویله‌نكانگه بناء، دنیا یوزنده تورلی تللر بار وهر قایوسی‌نك اوزینه مخصوص خاصیتی وآیرماسی باردر. بعض تللرده (مثلا قتای تلنده) فقط اصللرگنه استعمال ایتله، بعضیسنده اصللری اوزگارمیچه قوشمته‌لرغنه قوشلا، بعضیسنده اصللری‌ده، قوشمته‌لری‌ده اوزگاروب تورلیچه استعمال ایتله ـ دیمك انسان‌تللری برسی برسندن تورلیچه آیریلالر. هر ملتنك، سوزلرنی اوزگارتو، جمله‌لر توزو جهتندن، اوزینه مخصوص بر عرفی‌ عادتی بولادر.

بعض سوزلر بر تلدن ایكنچی تلگه نیچك كوچه‌لر؟

بارچه ملتلر، كوب زمانلردن‌بیرلی اوز آرا الفته طورالر، برسی برسی ایله قاتناشالر، برسی برسینی جیكوب اوزلرینه تابع ایته‌لر، اوز آرا تزوج ایته‌لر وشول طریقه هر دائم قاتناشوب، قاینابطورالر. وشونك آرقاسنده آنلرنك تللرینه‌ده باشقه تللردن كوب یاكاسوزلر كره‌لر. یاط سوزلر هر تلده بیك كوب بولا، اما كوچكان وقتده آنلر هر وقت بر آز اوزگاروب كوچه‌لر. چونكه یاط تل سوزلرینی، تل كونمه‌گانلك‌سببلی، تییشنچه ئه‌یتوب بولمیدر. شویله‌كه مثلا: روسلر "квитанція„ دیلر، ئه فرانسوزلر شولوق سوزنی "quittance„ (كیتانس) دیلر. حالبوكه بو سوز "quittantia„ دیكان لاتین‌سوزیدر. شولایوق، بزده‌ده «كنه‌گه» دیگان سوز بار ـ اما بو سوز اوزی

"книга" دیگان روس سوزیدر. بونڭ‌ده سببی یاخود یاط تل‌سوز نده‌گی بعض حرفلرنی بتونله‌ی ئه‌یته آلماو ویاخود بتون سوزینی اوڭغایلق آرقه‌سنده، اوزگارتودر. زیرا بزنڭ‌تلده‌گی «ع» «ق»، «ه» وباشقه حرفلرنی روسلر ئه‌یته آلماغان شیکللی، روس تلده‌گی بعض حرفلرنی ئه‌یتورگه بزنڭ‌ده تلمز کونمیدر. مثلا بر کاتولیك روحانیسی آمریقا هندیلری آراسنده کشیشلك قیلدقنده لاتینچه "Pater noster!" (پاتر نوستر — یارب! دیمك) دیگان سوزنی اویره‌توب آبدراب بتکان: هندیلر نی قدر عـذابلانسه‌لرده «پاتر نوستر» دیـب ئـه‌یته آلمیچه همیشه «پاختل نوختل» دیب سویله‌گانلر. بوڭارغه دائر مثاللر بوندن باشقه‌ده بیك کوب، اما مسئله‌نی آڭلامق اوچون شونسی‌ده‌کفایه قیلور، ظننده‌من.

هر تلنڭ اوزینه مخصوص طاوشلری وحرفلری بار: بزنڭ تلده ٢٦ غه یقین، روس تلنده ٣٤ عربچه‌ده ٢٩ وباشقه یاوروپا تللرنـده دخی شول تیره‌ده. اما بحر محیط کبیر آطاولرنده طوروچی وحشیلرنڭ تلنده فقط ٨ حرف، وآفستراليا زنجيلرنده دخی ٨ گنه حرف بار. شوڭار کوره آنلرنڭ یاط تل سوزلرینی یاخشیلاب ئه‌یته آلماولری طبیعیدر.

هیچ بر تل یاط ملت سوزلرندن خالی توگل: وآنلر هر وقت آرتا بارالر. شوندی سوزلر بارکه آنلر گرچه اوزگاره طورسه‌لرده بر تلدن ایکنچی تلگه کوچوب یوروب بتون دنیا تللرینی گیزوب چقغانلر: مثلا ایرانیلر آناغه «مادر» دیلر؛ شولوق سوز لاتینچه‌ده "Mater" (ماتر)، نیمسچه‌ده "Mutter" (موتتر)، فرانسزچه‌ده "Mère" وروسچه‌ده "мать" در.

شولایوق بزنڭ تاتار تلنده‌ده آندی عمومی سوزلر بار، مثلا «شیکر» دیگان سوز. بوسوز اوزی عربچه‌دن‌ماخوذبولوب تـورلی

تللرده بر آز اوزگارتلوب ئەيتلەدر. شويلەكە شيكەرگە عربلر — « السكر »، روسلر "сахаръ" نيمسلر "Sücker"، فرانسزلر "Sucre" ديلر وفارسيلر «شكر» ديەرەك «ش» نك اوستنی ايلە ئەيتەلر. روس تلندەده هر تورلی عربی، فارسی، هندی سوزلر و حسابسز نيمس، فرانسز، لاتين، يهودی وتاتار سوزلری بار. شويلەكە "Сахаръ" — عرب سوزی "кафтанъ" "башлыкъ" "казакъ" "товаръ" "хозяинъ" "кнутъ" "кочанъ" "тафта" — تاتار سوزلری‌در. بوندن باشقه نيمس، وفرانسز سوزلری، روس تلندە يوزلەب حسابلانادر. آنلرنی ايسه بعض وقت آوررااق بولسەده، هر وقت اوز سوزلرندن آيروغه ممكندر.

تورلی تللردەگی بعض سوزلرنڭ بر اصلدن حاصل بولولری حقندە.

كوب تللردە بری برينە اوخشاغان باشقە سوزلردە بار، اما آنلر بر تلدن ايكنچيسنە كوچكان بولميچە، باری، بر اصلدن حاصل بولغان سوزلرگنەدر. باشقەچە ئەيتكاندە بر تل ايلە ايكنچی تل آراسندە نی قدر فرق وسوزلرندە نی قدر آيرما بولماسون، آنلرنڭ اصللری برابر بولووی بيك طبيعی اشدر. منە مثلا "братъ" ديگان سوز بار بو سوزدن ئللە نی قدر باشقە سوز چقغان: "побратанство" "братскій" "братство" "побрататься" وسائرەكبی. لكن روسيەدن بيك يراقدە هندستان ايلە ايران (پيرسيە) اسملی مملكتلر بار. بورونغی هند و ايران تلندە بو سوزگە «براتار» ("братар") ديلر، ديمككە «طوغان» ديگان سوزنڭ روسچە تعبيرندن آيرماسی بيك آز. اصلی ايسە بتونلەی

بردر (брат) . اما مذکور هند وایران تللرنده‌ده شولوق „брат" دیگان اصلدن کوب مرکب سوزلر حاصل بولغان.

بو سوزنی تورلی خلقلر، اوزلرنچه تورلیچه گه بورغالاب بترگانلر. شویله‌که مثلا «طوغان» („брать") یاکا نیمس تلنده — „Bruder" (برودر) ، یونانچه « فره‌تر » لاتینچه (یعنی بورونغی ایتالیان تلنده) — „Frater" (فراتر) ، فرانسزچه „Frère" (فره‌ر) بورونغی نیمس تلنده — „Brotar" (بروتار) ، لیتواچه „Broterelis" (بروته‌ره‌لیس) ویاکا فارسی تلنده « برادر » در.

وشولایوق روسلرده „Вдова" (اۋداۋا) دیگان سوز بار: بو سوزده کوب تللرده بر تورلی تعبیر ایتله : بورونغی هند تلنده « ۋیداۋا ». نیمسچه „Vitve" (ۋیتۋه) ئه فرانسزچه (ۋه‌ۋ) در.

وبوندی اوخشاشلی سوزلر، تللرنڭ هر قایوسنده بیك کوب. مذکور مثاللردن کورنه‌که، بعض سوزلر برسی برسینه اوخشاشلی بولسه‌لرده تورلی تللردن آلنغانلر.

اما تورلی تللرده‌گی کوب سوزلرنڭ اوخشاشلی بولولرینه سبب نرسه؟ بو اش اتفاقی‌غنه شولای بولغانمی؟ ئلله باشقه بر سبب بارمی؟ هم واقعا، باشقه، لکن صوڭ درجه طبیعی بر سبب بار: اول تللر برسی برسینه یقین، دیه‌لم، قرنداش تللردر. وبو ایسه ئه‌لیگی مسئله‌نی آڭلاتا طورغان بردن بر طبیعی سببدر. چونکه یوقاریده ئه‌یتلگانچه هر سوزنڭ اصلی، دیمك سوزگه معنا بیره طورغان ایك بورونغی ئلوشی، قایچاندر بر زمان اوزی‌ده آیرم سوز بولوب استعمال ایتلگان. امابو قایچان بولغان؟ — بیك کوبدن: بارچه خلقلر فقط اصل بولغان سوزلرنی گنه استعمال ایتوب هر تورلی قوشمته‌لردن

„Вдова" — طول خاتون دیمکدر.

خبرلری‌ده بولماغان زمانلرده بولغان. ایشته، بر ملتنڭ تلنده نیندی بولسه‌ده سوز اصللری بار ایکان. دیمك اول اصللر ایله شول ملتنڭ برونغی بابالری سویله‌شکان بولا. ایندی شولوق اصللر باشقه‌بر تلده بولسه، اول ملتنڭ‌ده بابالری شول اصللر ایله سویله‌شکان بولادر.

تللرنڭ یقینلغی،، ملتلرنڭ‌ده‌قرنداشلگینی کورسه‌ته‌در. شویله‌که اگر تللری یقین بولغان ایکی ملتنڭ اوّلده قرنداشلکلری بولماسه، طبیعی، تللری بر برسینه باشقه بولوب سوزلری‌ده برسی برسینه اوخشاشلی بولماسلر ایدی. نه ایسه، آنلرنڭ تللرنده اوخشاشلی سوزلر، یوقاریده سویله‌نگانچه کوب بولماس ایدی.

بوندن نتیجه شول‌که، یونانلی، ایتالیان، فرانسز، روس، نیمس، لیتۋا، انگلیز، فارسی، هندی‌ملتلرینڭ ئلله قایچانغی برونغی بابالری‌بر تلده‌سویله‌شکان بولورغه کیره‌ك. باشقه‌چه ئه‌یتکانده،اول ملتلر بارچه‌سی بر نسلدن چقغان بولورغه تییش.

دنیایوزنده‌یا ڭاتللر قایدن،نیك‌ونیچك پیدابولالر؟

بر ملتنڭ تورلی اورنده طورا طورغان قسملری سوزلرنی تورلیچه ئه‌یته‌لر: مثلا قزان شیوه‌سنده «ئه‌ته‌چ» دیگان سوزنی‌سمبر میشه‌رلری «ئه‌ته‌تس» وکومه‌چنی «کومه‌تس» دیب سویلیلر. ئه نیژنی میشه‌رلری «ق» حرفی اورنینه «ك» ئه‌یته‌لر (مثلا کارا (قارا)، کایتدم (قایتدم) وسائـره..،

وشولایوق تاتارلرده «توگل» دیگان سوزنی عثمانیلر (ترکلر) «ده یل» دیب سویلیلر. روسلرده‌ده شولای: ۋیلیکا روسلر "дѣдъ" (بابای) دیار، ئه مالاروسلر "дідъ" وبیلاروسلر "дзѣдъ" دیب سویلیلر.

بوندی مثاللر هر تلده بنەسی توگل. دیمك شولوق بر سوز (بر تلده) تورلی اورنده تورلیچه ئەیتلەدر. بو جهتدن دخیشونسی عجبدرکه، بر ونراق زمانلرده قرغز، تاتار، تیپتەر ومیشەر تللری آراسنده اوخشاش کوبرەك بولوب، سوزلرنڭ برسی برسندن آیرمالری هم آزراق بولغان. بوایسه شول تللرده یوز وایکی یوز یل اوّل یازلغان کتابلردن کورنەدر.

اما بو اوزگارشلر هیچ طوقتاوسز، یلدن یل وعصردن عصرگە آرتا باروب بیك تیرەنگه کروب کیتەلر؛ ونهایت ایکیشیوەنڭ آراسندەغی اوخشاش ویقینلقلر بتونلەی یوغالوب بر تلدن ایکیتل حاصل بولادر. شویلەکه بر تلدن اول ایکی شیوه آیرلوب بیك آقرنلق ایله بارا بارا ایکی آیرم تل کیلوب چغادر. واول تللرنڭ یقینلغینی بیك چیتنلك ایله گنه طانورغه ممکن بولا، وطانوغاندەده سوزلرینه قاراب توگل، بلکەسوزلرنڭ اصللرینه قاراب‌غنه آیرورغه طوغری کیلەدر.

وشولابوق تللر باشقه تورلیده آیریلا کیلەلر: مثلا بر خلق ایکنچی بر خلق ایله صوغش آچوب جیڭسه یاکه جیڭلسه — نرسه بولا؟ — البته، جیڭلودن صوڭ آنلر برسی برسی ایله قاتناشالر، برسی برسی ایله تزوج قیلالر وهر تورلی باشقه الفتده بولنالر. بوایسه بایاغی اوزگارشلرنی تقویه قیلا، یعنی قوّتلیدر. نەق‌شونڭ شیکللوك، مثلا بز، یاط ملت اختراعا تندن برسینی اوزمزگه قبول ایتەمز ایکان، طبیعی آنڭ اسمینیده قبول ایتوب تلمزگه بر یاط سوز کرتەمز. بوده تل اوزگارشلرینه یاردم ایتەدر.

شویلەکه، مثلا: حاضرگی؛ عرب تلنده نشر ایتله طورغان مصر غزیتەلرینڭ تلی ایله برونغی‌عرب‌تلی (مثلا ملاجلال شیوەسی) آراسنده آیرما بیك کوب، وشولایوق حاضرگی روس تلیده برونغی «اصلاڤان»

تلندن بیك كوب آیریلا ونهایت بزنكٔ تاتار تلی‌ده یلدن یلغه اوزگاره ویا ئاكارا بارادر.

وبوندی اوزگارشلر هر تلده بولغان، بولا وبولاچقدر. اما وحشی ملتلر نكٔ تللری، مدنی تللرگه قاراغانده كوب درجه تیزره‌ك اوزگاره چونكه مدنی ملتلر اوز آرا همیشه قاتناشوب طورالر، ئه وحشیلر (بیرلری كوب، وخلقلری آز بولغانلقدن) برسی برسی بلن آرتق قاتناشا آلمیلر. شویله‌كه، مثلا: بعض وحشی ملتلرنكٔ تللری ٥٠-١٠٠ یل اچنده بتونله‌ی طانوماسلق اوزگاره وحتی ١٠ یل اچنده‌ده یاخشی‌غنه اوزگارشلر كوره‌در. اما مدنی ملتلر، اوّلا زورلق (كوبلك) وثانیا الفت آرقاسنده، تللرینی بیك اوزاقغه صاقلیلر وآنلرده ٥٠٠-١٠٠٠ یلسز، ئه‌یتورلك اوزگارشلر بولمیدر.

شولایده تل اوزگارشلری هر ملتده بار: آنلر بولغان، بولا، وبولاچق وهیچ طوقتاوسز دوام ایته‌چكدر. وشول اوزگارشلر جییلاجییلا دنیا یوزینه یاكٔا تللر طووب، ایسكیلری یوغالا بارادر.

ایسكی تللر نیچك ونیلكدن یوغالالر؟

بعض‌وقت، ایسكی، برونغی تللر بتونله‌ی یوقغه چغالر. وحالا كه اول تللرده برزمان میلیونلاب خلق سویله‌شكان بولادر. آندی تللر دنیاده بیك كوب، صاناب بترورلك توگل. اول تللردن بوكونگه‌چه فقط غایت چیتن مطالعه‌لی كتابلر ویازولرغنه صاقلانغان: مثلا- برونغی هند (سانسكریت)، برونغی فارسی، برونغی نیمس، برونغی روس (اصلاڤان) وبرونغی ایتالیان (لاتین) تللری- بارچه‌سی اولگان، یوغالغان تللردر. وآنلر مكٔ یاكه مكٔ‌یارم یل اچنده بتونله‌ی ییر یوزندن غائب بولغانلر! اما بو- «فلان تل یوغالغان، فلان تل اولگان» دیمك

اوزی نی دیگان سوز ؟ — منه نیچك : « فلان تل اولگان » دیگان سوز نڭ معناسی ، اول تلده کشیلر آز ماز سویله‌شه‌ی باشلاغانلر دیمکدر . یعنی ، اول ملت آراسنده ایسکیلردن اوڭغایراق بولغان یاڭا سوزلر چغوب ، ایسکی سوزلر ضررینه عمومی استعمالگه کروب کیتکانلر . وبو ایسه حاضرده‌ده بار وکیله‌چکده‌ده بولاچق . اما بو اوزگارو ویاڭارولر بیك آقرونلق ایله میدانغه چغادر . ایندی ، مڭ یل اچنده تللر دنیاغه کیلوب شولوق مڭ یل اچنده یوغالسه‌لر ، اون ویکرمی مڭ یل اچنده نیلر بولماس ؟ (١)

دنیا یوزنده‌گی مهره‌ك وزورراق تللر ایکیگه بولنه : برسی « آریا » (٢) تللری وایکنچیسی « سامیه » (٣) تللریدر . « آریا » تللرینه فرانسوز ، لاتین ، نیمس ، روس ، فارس ، انگلیز وباشقه تللر کرگانی کبی « سامیه » تللرینه عرب ، سریانی ، یهودی وبرونغی بابل تللری کره‌در . آریا تللری بارچه‌سی اوز آرا اوخشاشلی بولغان کبی سامیه تللری‌ده اوز آرا بیك اوخشاشلیدرلر . شویله‌که : مثلا عرب ، بره‌و بلن اوچراشقان‌ده « السلام علیکم ! » دیوب کورشه ؛ وبرونغی یهودی‌ده تقریبا شولوق سوزلرنی ئه‌یته : « شولوم لاخم » دی . وشولایوق عرب « باسم الله » دی . ئه یهودی « بشیمخیلوخیم » دیوب آزغنه باشقه تورلیره‌ك ئه‌یته .

---

(١) آدم نسلینڭ دنیا یوزنده یوزمڭ یللردن بیرلی بولا کیلگانلگی شیمدی فنا اثبات ایتلدی . وبونڭ نیچك اثبات ایتلگانلگی . روبا کیننڭ „ Когда ,какъ и почему появились люди на землѣ “ دیگان رساله‌سنده سویله‌نمشدر . „ Прометей “ (نشریاتندن)

(٢) لغات آریانیه ، قاموس الاعلام ، ١ نچی جلد . „ آریا “ بابنده . بروقغا وزیفرون انسیکلوپیدیه‌سی ، ١ نچی جلد ، „ Арійскіе языки “ بابنده .

(٣) لغات سامیه . قاموس الاعلام ، ٤ نچی جلد „ سامیه “ بابنده ، بروقغا وزیفرون قاموسنده „ Семитскіе языки “ بابنده .

بوندی، بوسی بوسینه اوخشاشلی سوزلر آریا تللرنده‌ده، سامیه تللرنده‌ده بیك کوب. اما بو مناسبت قایدن کیله؟ ــ هیچ قایدن‌توگل، مگر سامیه تللرینڭ نسل جهتندن یقینلقلرندن، دیمك که قایچاندر، بر زمان یاشاغان «سامیه» تلندن حاصل بولغانلقلرندن کیله‌در. سامیه تلنده ایسه غایت ایسکی زمانلرده طورغان «سامیه» ملتی سویله‌شکان اما اول «سامیه» ملتینڭ قایده طورغانلغی، نیندی ملت بولغانلغی، قایچان یاشاغانلغی وباشقه سامیه ملتلرینڭ آندن نیچك آیر اولری بو کونگه قدر معلوم توگلدر. شولایده اول‌ملت طورغان، یاشاغان، اورچیگان وحاضرگی قدس شریف ولایتینی وبتون عربستاننی بیله‌گان.

آریا تللرینڭ‌ده تاریخی نه‌ق شولای: ئلله قایده، هندستان طرفلرنده «آریا» اسمنده بر ملت بولوب آریا لساننده سویله‌شکان وشول ملتدن اقتضای معیشت ایله واق ملتلر وآریا تلندن واق شیوه‌لر آیرلوب بارا بارا بتونله‌ی باشقه ملتلر وبتونله‌ی باشقه تللر حاصل‌بولغان

اما بو ایکی نوع تللر آراسنده‌غی تفرقه قایدن حاصل بولغان؟ ــ بوده کوب عصرلر آشا کیلوب چقغان، چونکه تاغی‌ده بر ونراق‌زمانلرده آریا وسامیه تللرینڭ اساسی، اصلی بولغان بر تلنڭ بولووی طبیعیدر گرچه آریا وسامیه تللری برسی برسینه بیك کوب باشقه بولسه‌لرده، آنلرنڭ بر تلدن حاصل بولولری هیچ‌ده عجب توگل. چونکه، یوقاریده سویله‌گانمزچه، نی قدر اوزاق اوتسه، تللر برسی برسندن شول‌قدر آیرلالر، بری برینه شول قدر باشقه بولالر. لکن بونڭ بلن گنه بتمی بیت. چونکه دنیا یوزنده آریا وسامیه تللری گنه توگل ــ باشقه تللرده بار. مثلا بر ونغی قتای تلی، زنجی تللری وباشقه وحشی‌تللری وسائره.. بو تللر قایدن کیله‌گان؟

بوڭا جواباً شونی ئه‌یته‌مزکه، انسانلر بارچه‌سی بر نسلدن‌بولدقلری

آرقاسنده، تللری‌ده بر نسلدن بولورغه تییش: ملت ملتدن، تل تلدن، یا انگا تل بر ونغی‌تلدن، وبر ونغیسی تاغی‌ده بر ونغیراغندن حاصل‌بولوب آدم بالاسینك اوّلده حرکتلر ایله سویله‌شکان حالینه قدر بارا.

ایشته‌بارچه انسانلر — مطلقابارچه‌سی — بر ون زمانده، حرکات وحیوانی طاوشلردن عبارت اولان عمومی بر تلده‌سویله‌شکانلر ، بولوب چغادر .

شونگا کوره انسان اوزی نی‌قدر بر ونغی بولسه، انسان‌ننك‌تللری‌ده شول قدر بر ونغی نرسه‌در .

دنیاده‌غی تللرنك قایوسی بر ونغیراق ؟

قدیم زمانده هندستانده اکبر اسملی برخان بولغان. اول اوزی، عموما اوقومشلی ومعلوماتلی کشی‌بولدقندن، دنیاده‌غی تللرنك قایوسی ایسکیره‌ك ایکانلگینی وانساننك طبیعی تلی قایسی تل ایدکینی بله‌سی کیلوب ، اون ایکی ایمچه‌ك بالاسینی آنالرندن آیرورغه وآنلرغه اون ایکی تلسز دایه‌قویوب، مخصوص طنچییرده‌تربیه قیلورغه‌امر ایتکان. پادشاهنك امری ، درواقع‌ییرینه کیترلوب ، مذکور بالالر اون‌ایکی یل‌تلسز دایه‌لر تربیه‌سنده یاشاغانلر. پادشاهنك امری بوینچه بالالرغه هیچ کمنی یبه‌رورگه رخصت‌بولماغانلقدن، بالالر اون ایکی‌یل‌دایه‌لرندن باشقه هیچ کمنی کورمه‌گانلر .

نهایت اون ایکی یل اوتکاچ اکبر خان ، بالالرنك نیندی تلده سویله‌شه‌چکلرینی بلورگه تله‌ب، اون ایکی بالانك اون ایکاوینی‌ده‌اوز حضورینه کیترورگه قوشقان .

اکبرخان، اوّلده انسان‌ننك طبیعی تلی یهودی تلی دیب ایشتکان بولدقندن ، بالالر شول تلده سویله‌شورلر دیب ظن ایتسه‌ده، اش

باشقەچە بولوب چقغان . چونكە اكبرخان بالالرنى امتحان قيلو مجلسينە مخصوصاً كوب عالم وحكيملرنى چاقروب بالالرنى سويلەشدرورگەتلەگان ايكان، بالالر هيچ بر تلدەسويلەشميچە اوز آرا ئلله نيندى حيوانى طاوشلر وهر تورلى حركتلر ايلەگنە سويلەشكانلر ، وحالانكە بونلر طومشدن بلسز وطومشدن صاڭغراو بولماغانلر.

ايشتە تلسز تربيە قيلنغان بالالر، تلسز بولالر ايكان. چونكە آنلر عمرلرندە بر مرتبە باشقە كشيلرنڭ سويلەشكانينى كورمەگاچ ، اوزلريدە سويلەشورگە اوگرەنە آلميلر. وشوڭا كورە، باياغى مثالدن ، انساننڭ طبيعى تلى حيوانى تل ايكانلگى، وباشقەچە ئەيتكاندە هر تورلى حيوانى طاوشلر وحركتلردن عبارت ايكانلگى كورنەدر .

ديمككە، انساننڭ ايڭ برونغى ، ايڭ اوَّلگى تلى حيوانلر تلى بولوب چقا وياخود حيوانلر تلينڭ دنيادە ايڭ ايسكى، ايڭ برونغى تل ايكانلگى آڭلاشلادر .

انسانچە سويلەشور اوچون اوگرەنو كيرەك .

بوفاريدەغى مثالدە، اكبرخان نرسەتلەگان بولسە، شونى هم بلگان: حيوانلر تلى ايڭ برونغى تل ايكان . بو ايسە اول مثال ايلەگنە توگل باشقە طريقلر ايلەدە بيك ياخشى اثبات قيلنادر . معلومكزچە، انساننڭ طبيعتندە صاف حيوانى صفتلر ئەلىدە بيك كوب ، يوز يللر مقدم تاغيدە كوبرەك بولغان وقبل التاريخ زمانلردە آندندە كوبرەك بولغان .

بر زمان بولغانكە، انسانلر، بزنڭ حاضرگى زمانە كشيسينە هيچدە اوخشاماغانلر : طشقى قيافتلرى ، عادتلرى ، طورمشلرى والحاصل هر جهتلرى بتونلەى باشقە بولغان. طوروينىدە آنلر مملكتلر ايلە طورميچە مايموللر قبيلندن، كتوكتو بولوب طورغانلر هم سوبلەشكاندەدە انسانچە

سویلەشمیچە، گل حیوانلر چەسویلەشوب، بتونلەی حیوانلر چە طورغانلر. عم اگر انسانلر برسی برسندن انسانچە سویلەشور گەاوگرەنمەگان بولسەلر ایدی، حاضردەدە شول حیوانلر تلندەسویلەشوب قالغان بولورلر ایدی.

شوگا کورە آڭلاشلادرکە بز، بارچەمز اوز تلمزدە اوگرەنو آرقاسندە سویلی آلامز ـ بتون اش شوندەغنە! اگر اوگرەنمەسەك همان حیوانچە سویلەشوب یورور ایدك.

آدم تلی بردە عجب نرسە توگل.

بعض کشیلر، انسان تلی عجب نرسە، دیلر. درست، بر قاراشدن واقعا، عجب دەشیکللی کورنە. اما بز هر وقت اوزمزدن طش بولغان اشلرگە عجب دیمز. ئە تل ایسە بزنڭ اوز اشمزدر. حاضرگەقدر دنیادە بولغان تللرنك بارچەسی بزنڭ اوز طرفمزدن توزولگان وکیلەچکلری‌دە شولایوق توزولەچك ایکانلگی یوقاریدەغی فصللردن آڭلاشلادر. شوگا کورە، گرچەیوقاریدە آدم تلینی عجب دیب ئەیتسەك‌دە ایندی شونڭ عکسینە، هیچ عجب توگل، دیورگە مجبورمز.

تمام.

سحیفەلربز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

احمد گرای حسنی وشرکاسینڭ نشریاتی:

سحیفه‌لربز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

علوم وفنون مجموعه‌سی

نشر اولندی:

١ نچی کتاب ,,ییر‘‘ ٢٧ دانه صورەتلی.

بهاسی ١٨ تین. (پوچته ایله ییبەررگه ٢٢ تین)،

٢ ,,**کوك هم یلدزلر**‘‘ ٣٤ دانه صورەتلی

بهاسی ١٨ تین. (پوچته ایله ییبەررگه ٢٢ تین).

٣ — ,,**تللر تاریخی**‘‘ روسچەدن ترجمه.

بهاسی ١٢ تین (پوچته ایله ییبەررگه ١٤ تین).

تیزدن نشر اولنەچق!

٤ — ,,**کوك کوکرەو، یاشن یاشنەو**‘‘ ٢٤ رسملی

بهاسی ١٨ تین. (پوچته ایله ییبەررگه ٢٢ تین).

اوشبو کتابلر کتبخانه‌مزده دانەلب وکلیتله صاتلور. خط ایله صوراتوچیلرغه تیزدن کوندریلور. بر صومدنده کیم سپارش نالوژ ایتوب ییبەرلمەس. نالوژ ایتوب صوراتقانده صومینه ٢٥ تین آقچه یا که مارقه آلدان کوندرلسون. کتابلرمزنی صاتار اوچون آلوچیلرغه بیوك اکرام. مراجعت اوچون آدریس:

Казань, Евангелист. ул. „ГАСРЪ“